

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ СЕМЕНА КУЗНЕЦЯ

Соціальне підприємництво
робоча програма
для студентів спеціальності
076 "Підприємництво, торгівля та біржова діяльність"
другого (магістерського) рівня

Укладачі: к.е.н. доц. Матвієнко-Біляєва Г.Л.

Відповідальний за випуск проф. Гонтарєва І.В

Харків
ХНЕУ ім. С. Кузнеця
2017

УДК 316.334.23 (07)
ББК 65.9(4УКР)09р
Р 58

Затверджено на засіданні кафедри підприємницької діяльності.
Протокол № 1 від 01.09.2016 р.

Самостійне електронне текстове мережне видання

Укладач Г.Л. Матвієнко-Біляєва

Р 58 Соціальне підприємництво: робоча програма для студентів спеціальності 076 "Підприємництво, торгівля та біржова діяльність" другого (магістерського) рівня: [Електронне видання] / уклад. Г. Л. Матвієнко-Біляєва. – Х. : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2017. – 64 с.

Подано тематичний план навчальної дисципліни та її зміст за модулями й темами. Уміщено плани лекцій, практичних та семінарських занять, матеріали для закріплення знань (завдання для самостійної роботи, контрольні запитання), методичні рекомендації щодо методів контролю за засвоєнням професійних компетентностей, якими повинен володіти студент після вивчення дисципліни.

Рекомендовано для студентів спеціальності 076 "Підприємництво, торгівля та біржова діяльність" першого (магістерського) рівня всіх форм навчання.

Вступ

Соціальний неспокій зумовлений несправедливістю, відсутністю демократії, коли права власності та влада належить небагатьом, і коли немає достатньо можливостей щоб отримати ресурси, необхідні для розробки своїх власних ідей. Відповідно, громадянське суспільство у світі утверджує такі цінності як чесність, рівність, інклюзивність не лише у парламентах, але і на робочих місцях. Поняття життєздатності у наш час стає більш широким і включає в себе не лише комерційну самостійність, а і поняття екологічної відповідальності та створення суспільного багатства. Для того щоб забезпечити їх, і застосовується сьогодні нова модель бізнесу.

Соціальне підприємництво започаткувалося як альтернативний підхід до вузькоспрямованого накопичення доходів у приватному секторі. Соціальне підприємництво поєднує у собі чесність, демократію, соціальну та екологічну відповідальність; воно є сучасним підходом до підприємництва 21-ого століття, у якому збережені складові ринкової економіки, де кожний може вільно торгувати, виходячи з попиту та пропозиції, та відкритої конкуренції.

Вивчення дисципліни "Соціальне підприємництво" дозволить розширити поняття студентів про соціально-політичні процеси й механізми взаємодії бізнесу, держави й інших найважливіших соціальних інститутів у сучасному суспільстві, систематизувати знання студентів про сутність і дотримування взаємин держави й бізнесу з різними соціальними групами.

Навчальна дисципліна «Соціальне підприємництво» є базовою навчальною дисципліною та вивчається згідно з навчальним планом підготовки фахівців освітнього ступеня рівня «магістр» галузі знань 07 «Управління та адміністрування» всіх форм навчання.

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, освітній ступінь	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів – 4	Галузь знань 07 «Управління та адміністрування».	базова	
Змістових модулів – 2	Усі спеціальності	Рік підготовки	
Загальна кількість годин: для денної форми – 150 для заочної форми – 252		1- М	5-й
		Семестр	
		1-й	5-й
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 4; самостійної роботи студента – 4,5	Освітній ступінь: магістр	Лекції	
		20 год	20 год
		Практичні, семінарські	
		20 год	20 год
		Самостійна робота	
		110 год	212 год
		Вид контролю	
		іспит	
		1 год	5 год

Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної і індивідуальної роботи становить:

для денної форми навчання – 36,3 %;

для заочної форми навчання – 19 %.

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Метою викладання даної навчальної дисципліни є формування системи професійних компетентностей щодо використання основ методів організації ефективного господарювання для вирішення конкретних економічних завдань, основаної в межах ланки суспільного виробництва – підприємництва на сучасному етапі розвитку економіки.

Для досягнення мети поставлені такі основні **завдання**:

опанування нормативно-правової бази щодо створення соціального підприємництва;

вивчення господарських процесів, які відбуваються у виробничо-комерційних системах підприємництва;

визначення параметрів здійснення виробничого процесу та основ управління підприємництвом;

визначення ресурсів, які використовує підприємництво в процесі господарювання;

опанування методики визначення доходів, витрат, фінансових результатів соціального підприємництва;

засвоєння досягнень теорії та практики управління соціальним підприємництвом.

Об'єктом навчальної дисципліни виступає соціальне підприємництво як відкрита ринкова система.

Предметом навчальної дисципліни є економічні процеси та пов'язані з ними впливи на економіку соціального підприємництва.

До вивчення навчальної дисципліни «Соціальне підприємництво» студент приступає, прослухавши більшість навчальних дисциплін гуманітарного та професійного циклів. Теоретико-методологічною базою вивчення дисципліни «Соціальне підприємництво» є попередні навчальні дисципліни: «Макроекономіка», «Мікроекономіка», «Менеджмент», «Економіка праці й соціально-трудова відносини», «Економетрика», «Підприємництво». У свою чергу знання з даної дисципліни забезпечують успішне засвоєння таких навчальних дисциплін, як «Управління ефективністю розвитку підприємництва», «Управління проектами», а також виконання тренінгів, міждисциплінарних комплексних курсових робіт, магістерських дипломних робіт.

У процесі навчання студенти отримують необхідні знання під час лекційних занять та виконання практичних завдань. Найбільш складні питання винесено на розгляд і обговорення під час семінарських занять. Також велике значення в процесі вивчення та закріплення знань має самостійна робота студентів. Усі види занять розроблені відповідно до кредитно-трансфертної системи організації навчального процесу.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен знати:

- систему чинників, що впливають на функціонування соціального підприємництва;

- закономірності здійснення виробничих процесів соціального підприємництва;

- особливості реалізації економічних відносин соціального підприємництва;

- методи врахування, оцінки витрат та результатів діяльності соціального підприємництва;

- напрями та фактори підвищення ефективності діяльності соціального підприємництва.

ВМІТИ:

- визначати місце соціального підприємництва в ринковому середовищі;

- класифікувати соціальне підприємництво за певними класифікаційними ознаками;

- класифікувати основні види діяльності соціального підприємництва;

- аналізувати та економічно інтерпретувати нормативну базу України з соціального підприємництва;

- виявляти вплив зовнішнього середовища на функціонування соціального підприємництва;

- класифікувати принципи управління соціальним підприємництвом;

- визначати шляхи соціальної відповідальності підприємництва;

- інтерпретувати поняття «соціальна відповідальність».

Під час викладання навчальної дисципліни «Соціальне підприємництво» основна увага приділяється оволодінню студентами професійних компетентностей, що представлені в табл. 2.1.

**Професійні компетентності, які отримують студенти після вивчення
навчальної дисципліни**

Код компетентності	Назва компетентності	Складові компетентності
СП* 1	Здійснювати аналіз економічних процесів соціального підприємництва	Обирати організаційно-правову форму соціального підприємництва
		Визначати форми, методи та структуру організації виробничого процесу соціального підприємництва
		Визначати процес управління соціальним підприємництвом та обґрунтовувати тип організаційної структури управління
СП* 2	Здійснювати аналіз економічних процесів соціальної відповідальності підприємництва	Проводити оцінювання ефективності використання соціальної відповідальності підприємства
		Проводити оцінку ефективності соціальної відповідальності
		Проводити оцінювання соціального партнерства
		Визначати національні моделі соціальної відповідальності

**Примітка.* СП - Соціальне підприємництво.

Структура складових професійних компетентностей та їх формування відповідно до Національної рамки кваліфікації України наведена в Додатку А.

3. Програма навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1 **Соціальне підприємництво.**

Тема 1. Історія розвитку соціального підприємництва.

1.1. Основи підприємницької діяльності.

Сутність підприємницької діяльності та еволюція поглядів щодо його розуміння. Класична та інноваційна моделі підприємництва. Принципи здійснення підприємницької діяльності. Основні функції підприємництва – творча, ресурсна, організаційна та їх характеристика. Види підприємництва: виробниче, комерційне, фінансове, посередницьке та їх характеристика. Передумови розвитку підприємництва: економічні, політичні, юридичні, соціальні, психологічні. Агентування як особлива форма посередницької підприємницької діяльності. Державна політика активізації підприємницької діяльності в Україні.

1.2. Організаційні основи та особливості створення соціального підприємництва.

Поняття соціальне підприємництво як організаційно виокремленої та економічно самостійної первинної ланки виробничої сфери. Ознаки соціального підприємництва як суб'єкта господарювання. Класифікація соціального підприємництва за певними ознаками. Юридичні акти, що які регламентують умови створення, функціонування та ліквідації соціального підприємництва.

Тема 2. Благодійність та волонтерство.

2.1. Поняття та сутність волонтерства.

Волонтерство і волонтерська діяльність. Основні визначення понять. Основні підходи до поняття «волонтерство». Волонтерство в науковій думки і буденному сприйнятті. Основні проблеми, що виникають при визначенні характеру і змісту волонтерської діяльності. Типологія волонтерів. Основні критерії та класифікаційні схеми.

2.2. Моделі організації волонтерської діяльності.

Філософські підстави сучасної волонтерської діяльності. Визначення понять «система волонтерської діяльності» та «моделі волонтерської діяльності». Історичні та сучасні моделі. Критерії відбору матеріалу. Загальне, особливе та унікальне в організації волонтерства.

Тема 3. Правові засади волонтерської діяльності.

3.1. Законодавчі аспекти волонтерства.

Правові норми й законодавча база волонтерського руху в світі та Україні. Правові норми та законодавча база: міжнародний аспект. Загальна декларація волонтерів. Закон України „Про благодійництво та благодійницькі організації”, Закон України «Про волонтерську діяльність».

3.2. Громада та волонтерство.

Громадська підтримка. Відносини з державою. Волонтерство та інститути громадянського суспільства. Кількість і інтенсивність роботи волонтерських організацій. Соціальний склад і соціальна спрямованість волонтерської діяльності. Способи рекрутування.

Тема 4. Волонтерська діяльність: особливості зарубіжного і вітчизняного досвіду.

4.1. Вітчизняний досвід.

Соціальні та психологічні аспекти волонтерської діяльності. Аналіз практики діяльності волонтерських організацій в Україні: державний та недержавний сектори. Волонтерство в мережі центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді.

4.2. Зарубіжний досвід.

Взаємодія волонтерів із фахівцями соціально-педагогічної сфери. Діяльність ЦСССДМ щодо підготовки волонтерів та організації волонтерських загонів і груп. Волонтерська служба недержавної організації соціальної сфери.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2

Соціальна відповідальність.

Тема 5. Поняття та сутність соціальної відповідальності бізнесу.

5.1. Еволюція та генезис формування соціальної відповідальності.

«Соціальна відповідальність» як категорія сучасного соціального знання. Концепція стійкого розвитку та концепція корпоративної стійкості. Сутність суспільного руху за соціальну відповідальність. Концептуальні основи розвитку соціальної відповідальності. Сутність, види, категорії, еволюція, концепції, моделі та рівні соціальної відповідальності.

5.2. Об'єкт, предмет, задачі навчальної дисципліни.

Стратегія соціально відповідальної поведінки у ринковому середовищі. Особливості соціальної відповідальності різних суб'єктів суспільного розвитку: соціальна відповідальність людини, держави, суспільства.

Тема 6. Поняття «стейкхолдерів» соціальної відповідальності.

6.1. Визначення поняття «стейкхолдер».

Залучення стейкхолдерів. Поняття та види стейкхолдерів. Європейський досвід. Визначення стейкхолдерів компанії. Карта стейкхолдерів. Матриця стейкхолдерів. Стратегічний діалог. Оцінка діалогу за стейкхолдерами.

6.2. Соціально відповідальні відносини бізнесу з територіальними громадами.

Визначення територіальних громад. Вплив громади на роботу компаній та відповідальність компаній перед населенням. Розвиток партнерств з місцевою владою та громадою. Участь компаній у життєдіяльності громад. Співпраця бізнес-структур з неурядовими організаціями.

Тема 7. Оцінка соціальної відповідальності бізнесу.

7.1. Організація оцінки соціальної відповідальності бізнесу.

Підзвітність як принцип соціально відповідального бізнесу. Соціальна підзвітність. Проблема вимірювання соціального внеску (соціального ефекту діяльності) організації. Інформаційна політика і соціальна звітність. Нормативно-правові засади розвитку соціальної відповідальності.

Критерії, показники та методика оцінювання соціальної відповідальності. Соціальний звіт як явище. Оцінка результативності корпоративної соціальної відповідальності. Корпоративний соціальний звіт. Фінансова та нефінансова звітність. Цілі та історія розвитку нефінансової звітності. Відповідальність, повноваження, обмін інформацією.

7.2. Соціальні, економічні, екологічні аспекти соціальної відповідальності.

Соціальні аспекти соціальної відповідальності. Економічні аспекти соціальної відповідальності. Ставлення до навколишнього середовища як форма вияву соціальної відповідальності; екологічна компонента соціальної відповідальності.

Тема 8. Соціальне партнерство.

8.1. Інформаційна політика і соціальна звітність.

Принципи формування корпоративної інформаційної політики. Побудова системи комунікацій з СББ. Консультації з заінтересованими сторонами на різних етапах розробки та впровадження стратегії з СББ та механізм зворотного зв'язку з ними. Ресурси в сфері соціальної звітності. Корпоративні соціальні звіти: сутність, завдання і структура. Міжнародні стандарти звітності зі сталого розвитку (GRI — Global Reporting Initiative / Глобальна ініціатива зі звітності). Особливості соціальної звітності компаній в Україні.

8.2. Соціальне партнерство.

Відносини з місцевими громадами. Загальні принципи взаємовигідного співробітництва. Співпраця з органами влади та іншими стейкхолдерами. Розробка соціально-економічних програм. Оцінка ефективності соціального партнерства.

4. Структура навчальної дисципліни

Із самого початку вивчення дисципліни кожен студент має бути ознайомлений як із робочою програмою дисципліни і формами організації навчання, так і зі структурою, змістом та обсягом кожного з її навчальних модулів, а також із усіма видами контролю та методикою оцінювання сформованих професійних компетентностей.

Вивчення студентом навчальної дисципліни відбувається шляхом послідовного та ґрунтовного опрацювання змістових модулів. Змістовий модуль – це відносно окремий самостійний блок дисципліни, який логічно поєднує кілька навчальних елементів дисципліни за змістом та взаємозв'язками.

Структура навчальної дисципліни складається з двох змістовних модулів, а саме: змістовий модуль 1 «Соціальне підприємництво»; змістовий модуль 2 «Соціальна відповідальність».

Тематичний план дисципліни складено з двох змістових модулів (табл. 4.1).

Таблиця 4.1

Структура залікового кредиту навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин								
	денна форма				заочна форма				
	усього	у тому числі			у тому числі				
		лекційні	практичні	самостійна робота	усього	лекційні	практичні	проведення підсумкового контролю	самостійна робота
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Змістовий модуль 1									
Соціальне підприємництво									
Тема 1. Історія розвитку соціального підприємництва	24	4	4	16	16	1	1	–	14

Продовження табл. 4.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Тема 2. Благодійність та волонтерство	16	2	2	12	16	1	1	–	14
Тема 3. Правові засади волонтерської діяльності	16	2	2	12	18	2	2	–	14
Тема 4. Волонтерська діяльність: особливості зарубіжного і вітчизняного досвіду	16	2	2	12	16	1	1	–	14
Разом за змістовим модулем 1	72	10	10	52	122	10	10	–	102
Змістовий модуль 2 Соціальна відповідальність									
Тема 5. Поняття та сутність соціальної відповідальності бізнесу	16	2	2	12	16	1	1	–	14
Тема 6. Поняття «стейкхолдерів» соціальної відповідальності	16	2	2	12	26	3	3	–	20
Тема 7. Оцінка соціальної відповідальності бізнесу	16	2	2	12	14	1	1	–	12
Тема 8. Соціальне партнерство	26	4	4	18					
Разом за змістовим модулем 2	74	10	10	54	130	10	10	–	110
Передекзаменаційні консультації	2	–	–	2	2	–	–	–	–
Екзамен	2	–	–	2	2	–	–	–	–
Усього годин за модулем	150	20	20	110	252	20	20	–	212

5. Теми практичних занять

Практичне заняття – форма навчального заняття, за якою викладач організує детальний розгляд студентами окремих теоретичних положень навчальної дисципліни та формулює компетентності шляхом індивідуального виконання студентом відповідних сформульованих завдань.

Проведення практичного заняття ґрунтується на попередньо підготовленому методичному матеріалі – тестах для виявлення ступеня оволодіння студентами необхідними теоретичними положеннями, наборі завдань різної складності для вирішення їх студентами на занятті.

Правильно організовані практичні заняття орієнтовані на вирішення наступних завдань: поглиблення, закріплення і конкретизацію знань, отриманих на лекціях і в процесі самостійної роботи; формування практичних умінь і навичок, необхідних в майбутній професійній діяльності; розвитку умінь спостерігати та пояснювати явища, що вивчаються; розвитку самостійності тощо.

Практичне заняття містить проведення попереднього контролю рівня сформованих студентами компетентностей знань, умінь і навичок за темами, ставлення загальної проблеми викладачем та її обговорення за участю студентів, виконання завдань з їх обговоренням, виконання контрольних робіт, їх перевірку і оцінювання. Теми практичних занять наведено в табл. 5.1.

Таблиця 5.1

Перелік тем практичних занять

Назва змістового модуля	Теми практичних занять (за модулями)	Кількість годин	Література
1	2	3	4
	<i>Завдання 1.</i> Вирішення практичних завдань щодо визначення особливостей теорії соціального підприємства	4	Основна: [1; 2]; додаткова: [6; 8; 9].

Закінчення табл. 5.1

1	2	3	4
Змістовий модуль 1 Соціальне підприємництво	<i>Завдання 2.</i> Вирішення практичних завдань щодо прояву соціального підприємництва в сучасних умовах	2	Основна: [1; 3]; додаткова: [5; 8; 10].
	<i>Завдання 3.</i> Вирішення практичних завдань щодо оцінювання зовнішнього середовища соціального підприємництва та законодавчої бази волонтерства	2	Основна: [1; 4]; додаткова: [10].
	<i>Завдання 4.</i> Вирішення практичних завдань щодо визначення основних методів управління волонтерською діяльністю та вивчення міжнародного досвіду проведення волонтерської діяльності	2	Основна: [2]; додаткова: [5; 7; 8; 10].
Змістовий модуль 2 Соціальна відповідальність	<i>Завдання 5.</i> Прояв соціальної відповідальності в сучасних умовах господарювання. Місія, цілі завдання соціальної відповідальності.	2	Основна: [1; 2]; додаткова: [9; 10].
	<i>Завдання 6.</i> Вирішення практичних завдань на тему «Діалог із стейкхолдерами як основний принцип КСВ».	2	Основна: [3]; додаткова: [6 – 10].
	<i>Завдання 7.</i> Вирішення ситуаційних завдань щодо розробки комплексної моделі управління соціальною відповідальністю віртуальної компанії, механізми імплементації КСВ в систему управління, на основі яких визначають статус, функції та обов'язки менеджера з КСВ в організації.	2	Основна: [1; 2]; додаткова: [5 – 10].
	<i>Завдання 8.</i> "Оцінювання ефективності соціальної відповідальності: критерії та індикатори ефективності КСВ; методи і процедури оцінювання ефективності програм КСВ"	4	Основна: [1; 2]; додаткова: [5 – 11].
	Разом годин за модулями	20	

5.1. Приклади типових практичних завдань за темами

Змістовий модуль 1 Соціальне підприємництво

Тема 1. Історія розвитку соціального підприємництва.

Доберіть правильне визначення до кожної категорії (табл. 5.2).

Таблиця 5.2

1. Підприємництво.	8. Суб'єкти підприємницької діяльності.
2. Творча функція підприємницької діяльності.	9. Ресурсна функція підприємницької діяльності.
3. Організаційно-супровідна функція підприємницької діяльності.	10. Економічний механізм підприємницької діяльності.
4. Соціальний механізм підприємницької діяльності.	11. Організаційний механізм підприємницької діяльності.
5. Договір.	12. Інноваційне підприємство.
6. Виробнича кооперація.	13. Проектне фінансування.
7. Управління за контрактом.	14. Підрядне виробництво.
8. Бартерні операції.	

А) генерування й активне використання новаторських ідей і пілотних проектів, готовність до виправданого ризику та вміння ризикувати в бізнесі (підприємстві).

Б) формування й продуктивне використання власного капіталу, а також інформаційних, матеріальних і трудових ресурсів.

В) практична організація маркетингу, виробництва, продажу, реклами та інших господарських справ, використання вартісних інструментів, які є необхідною передумовою функціонування підприємства в ринкових умовах.

Г) особливий новаторський процес, спрямований на пошук нових можливостей, досягнення комерційного ефекту від використання нововведень.

Д) форма партнерських зв'язків, здійснюваних через передачу одним підприємцем іншому «ноу-хау» управлінського характеру і забезпечення тим іншим інвестування процесу практичного його використання.

Е) здійснення замкнутого виробничого циклу готового до споживання продукту всіма партнерами спільно, причому кожний з них виконує свою частку робіт у рамках єдиного виробничого процесу.

Ж) форма підприємницького співробітництва за якої: один партнер зобов'язується фінансувати реалізацію підприємницького проекту іншого партнера або партнеррозробник пропонує іншому партнеру здійснювати практичну його реалізацію і зобов'язується фінансувати всі необхідні роботи.

К) форма юридично оформлених відносин між підприємцями відповідно до якої один з них здійснює цільове виробництво продукції на пряму вказівку іншого.

Л) форма реалізації укладеної угоди в натуральній формі згідно з попередньо узгодженою номенклатурою обмінюваних товарів, а також узгодженими строками взаємних поставок продукції.

М) форма документально закріплених партнерських зв'язків.

Н) ініціативна самостійну господарсько-комерційна діяльність окремих фізичних та юридичних осіб, зорієнтована на отримання прибутку (доходу) або досягнення соціального ефекту. Така діяльність здійснюється підприємцем від свого імені, на власний ризик і з особистою майновою відповідальністю.

О) урахування інтересів підприємця та інших учасників підприємницького процесу.

П) правоздатні та працездатні громадяни України та іноземці, колективи громадян, об'єднання громадян, індивідуальні, сімейні, приватні, колективні, державні, спільні та інші види, типи й категорії підприємств, створення яких не суперечить законодавчим актам України.

Р) формування ланок організації підприємницької діяльності протягом повного життєвого циклу підприємницької структури.

Змістовий модуль 2

Соціальна відповідальність

Тема 5. Поняття та сутність соціальної відповідальності бізнесу.

Оцінити рівень соціальної відповідальності перед споживачами та бізнес-партнерами на основі розрахунку відповідних показників, користуючись даними табл. 5.3.

Таблиця 5.3

Вихідні дані

Назва показника	Значення
Ціна певного виду продукції, яку встановлює підприємство, грн.	120
Ціна в галузі на відповідну продукцію, грн.	200
Рівень безпечності відповідної продукції, %	100
стандартний рівень безпечності на відповідну продукцію	100
Кількість найменувань продукції, які входять до певної групи асортименту	10
Максимально можлива кількість найменувань певної групи асортименту	40
Кількість замовлень на рік на певний рід продукції	64
Кількість оплачених замовлень в строк та за умовами договору	60
Загальна кількість замовлень	120
Розмір коштів, які були виділені на публікацію інформації про підприємство для всіх зацікавлених сторін, тис. грн.	45
Витрати на реалізацію продукції підприємства, тис. грн.	350

Тема 7. Оцінка соціальної відповідальності бізнесу.

Соціальні програми компаній в світі, як правило, розглядають за наступними напрямками:

екологічна відповідальність;

відповідальність перед персоналом;

пропаганда здорового способу життя;

розвиток освіти, культури та масових комунікацій;

пропаганда патріотизму, дружби народів, відповідальності громадян перед суспільством;

соціальні програми для місцевої громади.

На прикладі конкретних ситуацій визначити які з напрямів соціальної програми застосовують у зазначених підприємствах:

1) Корпоративна соціальна відповідальність (КСВ) є елементом стратегії ведення бізнесу ІП «Кока-Кола Беверіджиз Україна». Наша відданість зазначеній ідеї закріплена у Місії та Цінностях компанії. КСВ є складовою наших бізнес планів і одним із критеріїв, згідно яких ми оцінюємо результати роботи наших працівників. Збільшення кількості та складності екологічних та соціальних питань, які потребують уваги, спонукають нас визначити пріоритетні напрямки діяльності. Найбільш значимими для підприємства та його зацікавлених сторін є наступні сфери:

Збереження водних ресурсів;

Енергозбереження та захист клімату;

Збір та переробка відходів;

Здоровий спосіб життя;

Розвиток наших працівників.

Перераховані пріоритети безпосередньо пов'язані з бізнес завданнями. Наприклад, внаслідок розширення асортименту продукції, ініціативи, спрямовані на пропаганду здорового способу життя, сприяють задоволенню зростаючого інтересу споживачів к збереженню власного здоров'я. Зниження ресурсомісткості виробництва поєднується з екологічними програмами щодо раціоналізації використання енергії, води та пластикової упаковки.

2) Особливість внутрішньої соціальної політики компанії «Хьюлетт-Паккард» полягає в організації спеціальних благодійних фондів підтримки персоналу. Наприклад, працівнику компанії щорічно надається до 1000 доларів у вигляді матеріальної допомоги. Завдяки підтримці компанії «Хьюлетт-Паккард» мексиканський уряд дістав можливість отримати 1000 персональних комп'ютерів для розвитку програми дистанційної освіти.

3) Природоохоронна діяльність компанії «Лукойл» та забезпечення в ній промислової безпеки здійснюється відповідно до «Системи управління довкілля ПАТ «Лукойл» і «Системи управління промисловою безпекою та охороною праці». У січні 2002 р. було проведено перший наглядовий аудит цих систем. За його результатами підтверджена дія сертифікатів на відповідність компанії стандартам ISO 14001 та OHSAS 18001. На природоохоронні заходи в 2005 р. було спрямовано 170 млн. доларів, у тому числі капітальні вкладення в природоохоронні об'єкти становили більше 40 млн. доларів.

4) Починаючи з серпня 1998 р. компанія British Airways ініціювала благодійну програму «British Airways – дітям України». Наступного ж дня після її презентації громадськості відбулася перша акція програми під назвою «Олімпійські Ігри для безпритульних дітей Києва». В олімпіаді, ініційованій British Airways для дітей притулку «Отчий Дім» і підтриманій компаніями Coca-Cola та Nestle, взяло участь 120 дітей.

Компанія British Airways провела акцію, що мала назву «1 гривня» і полягала в тому, що всі охочі допомогти дітям могли надіслати на адресу Гала-Радіо 1 гривню. Зібрані кошти було передано до спеціалізованого дитячого садка "Надія", де лікуються та проходять реабілітацію діти, хворі на дитячий церебральний параліч.

Більше п'яти років представництво British Airways в Україні опікується безпритульними дітьми, які проходять соціальну реабілітацію в центрі «Отчий Дім». Тут постійно живуть і виховуються понад 50 хлопчиків і дівчаток. Персонал British Airways, їх партнери й клієнти допомага-

ють вихованцям «Отчого Дому» продуктами, одягом, спортивним обладнанням, різноманітними подарунками до свят.

У ході кампанії «Відкрий своє серце дітям», співробітники її представництва в Україні зібрали понад 400 іграшок, які надалі були розподілені між вихованцями «Отчого Дому», дитячого садочка «Надія» (для дітей, хворих на церебральний параліч) та дитячого будинку «Малятко» (для дітей-сиріт із затримкою психічного розвитку). У грудні 2001 р. компанія подарувала обласній дитячій лікарні машину швидкої медичної допомоги.

Разом із Національною Радою дитячих та піонерських організацій представництво British Airways в Україні провело конкурс «На крилах мрій» серед дітей до 16 років на найкращу модель літака. Переможець конкурсу здійснив подорож до Лондона разом з British Airways.

Тема 8. Соціальне партнерство.

Сформувати групу показників щодо оцінки впливу соціально відповідального підприємства на наступні групи стейкхолдерів:

- 1) власник;
- 2) персонал;
- 3) покупці;
- 4) громадськість;
- 5) держава
- 6) конкуренти;
- 7) бізнес-партнери.

Надати економічну інтерпретацію отриманих результатів та розробити пропозиції щодо підвищення рівня соціальної відповідальності підприємства у його відношеннях зі стейкхолдерами. Початкові дані приведені в табл. 5.4.

Таблиця 5.4

ТОВ «НОРІ»

Показник	Значення показника
1	2
відсоток вартості путівки, яку оплачує роботодавець працівнику	0,1

Продовження табл. 5.4

1	2
відсоток розміру коштів, які були виділені на навчання, у витратах на персонал	0,24
залученість підприємства у широкі програми соціального розвитку місцевих громад	0,002
питома вага коштів, які виділені керівництвом на надання соціального пакета працівникам у витратах на персонал	0
відсоток розміру коштів, які були виділені на публікацію інформації про підприємство для всіх зацікавлених сторін, у витратах на реалізацію продукції	0,001
широта і повнота асортименту продукції підприємства	0,7
відсоток працівників, які пройшли підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації в загальній чисельності працівників	0,0281
питома вага коштів, які виділені керівництвом на виплату премій та інших заохочувальних і компенсаційних виплат у фонді оплати праці	0,1834
оплата в строк та за умовами договору	0,8
стабільність виплати заробітної плати	1
відсоток розміру коштів, які були виділені на проведення програм співпраці з органами державного управління та іншими громадськими організаціями, у валових витратах підприємства	0,001
відсоток розміру коштів, які були виділені на медичне обслуговування, у витратах на трудові та соціальні пільги, що надаються підприємством	0,1
співвідношення середнього розміру заробітної плати на підприємстві до середнього розміру заробітної плати в галузі	0,6533
відсоток працівників, які одержали путівки в будинки відпочинку, санаторії тощо за рахунок коштів підприємства, в загальній чисельності працівників	0,009
відсоток розміру коштів, які були виділені на поточні витрати на охорону праці та техніку безпеки, в загальних витратах на охорону праці та техніку безпеки підприємства	0,015
безпечність та якість товарів, які виробляє підприємство	1
забезпеченість зайнятості місцевого населення	0,99
відсоток розміру коштів, які були виділені на організацію екологічно безпечного виробничого процесу, у витратах на охорону праці та техніку безпеки підприємства	0,2

Показник	Значення показника
відсоток розміру коштів, які були виділені на участь у благодійних акціях, в інших операційних витратах підприємства	0,3
гнучкість цінової політики	0,9
відсоток розміру коштів, які були виділені на спонсорську допомогу місцевих культурних, освітніх і спортивних заходів, в інших операційних витратах підприємства	0,27
коефіцієнт забрудненості навколишнього середовища	0,21
виплата податків	1
відношення виконаних держзамовлень до загальної кількості замовлень	0
стабільність замовлень і виконання госпдоговірних зобов'язань	0,8

6. Самостійна робота

Самостійна робота студента (СРС) – це форма організації навчального процесу, за якої заплановані завдання студенти виконують самостійно під методичним керівництвом викладача.

Мета СРС – засвоєння в повному обсязі навчальної програми та формування у студентів загальних і професійних компетентностей, які відіграють суттєву роль у становленні майбутнього фахівця вищого рівня кваліфікації.

Навчальний час, відведений для самостійної роботи студентів денної форми навчання, визначається навчальним планом і становить 73% (110 годин) від загального обсягу навчального часу на вивчення дисципліни (150 годин). У ході самостійної роботи студент має перетворитися на активного учасника навчального процесу, навчитися свідомо ставитися до оволодіння теоретичними і практичними знаннями, вільно орієнтуватися в інформаційному просторі, нести індивідуальну відповідальність за якість власної професійної підготовки. СРС містить: опрацювання лекційного матеріалу; опрацювання та вивчення рекомендованої літератури, основних термінів та понять за темами дисципліни; підготовку до практичних, семінарських занять; підготовку до виступу на семінарських заняттях; поглиблене опрацювання окремих лекційних тем або питань; пошук (підбір) та огляд літературних джерел на задану проблематику дисципліни; ана-

літичний розгляд наукової публікації; контрольну перевірку студентами особистих знань за запитаннями для самодіагностики; підготовку до контрольних робіт та інших форм поточного контролю; підготовку до модульного контролю (колоквіуму); систематизацію вивченого матеріалу з метою підготовки до семестрового екзамену.

Необхідним елементом успішного засвоєння матеріалу навчальної дисципліни є самостійна робота студентів із вітчизняною та зарубіжною спеціальною економічною літературою, нормативними актами з питань державного регулювання економіки, статистичними матеріалами. Основні види самостійної роботи, які запропоновані студентам для засвоєння теоретичних знань із навчальної дисципліни, наведені в табл. 6.1.

Таблиця 6.1

Завдання для самостійної роботи студентів та форми її контролю

Назва теми	Зміст самостійної роботи студентів	Кількість годин	Форми контролю СРС	Література
1	2	3	4	5
Змістовий модуль 1. Соціальне підприємництво				
<i>Тема 1.</i> Історія розвитку соціального підприємництва	Пошук, підбір та огляд літературних джерел на задану тематику; виконання ситуативних завдань щодо ідентифікації соціального підприємництва в сучасних економічних умовах	16	Перевірка домашніх завдань	Основна: [1; 2]; додаткова: [7; 8; 9]
<i>Тема 2.</i> Благодійність та волонтерство	Пошук, підбір та огляд літературних джерел за заданою тематикою; виконання практичних завдань щодо ідентифікації волонтерства за різними ознаками	12	Перевірка домашніх завдань	Основна: [3]; додаткова: [10].
<i>Тема 3.</i> Правові засади волонтерської діяльності	Пошук, підбір та огляд літературних джерел за заданою тематикою; виконання практичних завдань на реєстрації волонтерської діяльності в Україні	12	Перевірка домашніх завдань	Основна: [2]; додаткова: [10].

Продовження табл. 6.1

1	2	3	4	5
<i>Тема 4.</i> Волонтерська діяльність: особливості зарубіжного і вітчизняного досвіду	Пошук, підбір та огляд літературних джерел за заданою тематикою; виконання практичних завдань на оцінку та аналіз особливостей вітчизняного та зарубіжного досвіду ведення волонтерської діяльності	12	Перевірка домашніх завдань	Основна: [1; 2]; додаткова: [8-10].
Усього за змістовим модулем 1		52		
Змістовий модуль 2. Соціальна відповідальність				
<i>Тема 5.</i> Поняття та сутність соціальної відповідальності бізнесу	Пошук, підбір та огляд літературних джерел за заданою тематикою; виконання практичних завдань щодо визначення актуальності соціальної відповідальності в сучасності	12	Перевірка домашніх завдань.	Основна: [1; 4]; додаткова: [9; 10].
<i>Тема 6.</i> Поняття «стейкхолдерів» соціальної відповідальності	Пошук, підбір та огляд літературних джерел на задану тематикою; виконання есе за темою "Стейкхолдери це..."	12	Перевірка есе	Основна: [1; 2]; додаткова: [5; 7 – 10].
<i>Тема 7.</i> Оцінка соціальної відповідальності бізнесу	Виконання практичних завдань щодо визначення ефективності ведення соціальної відповідальності бізнесу	12	Перевірка домашніх завдань	Основна: [1]; додаткова: [10].
<i>Тема 8.</i> Соціальне партнерство	Пошук, підбір та огляд літературних джерел за заданою тематикою; виконання практичних завдань щодо визначення особливостей розвитку соціального партнерства в Україні	18	Перевірка домашніх завдань	Основна: [1; 2]; додаткова: [5; 6; 7; 9].
Усього за змістовим модулем 2		54		
Передекзаменаційні консультації		2		
Екзамен		2		
Усього за модулями		110		

6.1. Контрольні запитання для самодіагностики

Тема 1. Історія розвитку соціального підприємництва.

1. Визначте сутність соціального підприємництва.
2. Перелічіть головні ознаки соціального підприємництва.
3. Хто є суб'єктом соціального підприємництва?
4. Які існують типи соціального підприємницької діяльності та їх відзнаки?
5. Визначте основні організаційно-правові форми соціального підприємницької діяльності та дайте їх характеристику.
6. Проаналізуйте можливості, які відкриває франчайзинг для франчайзера і франчайзі.
7. Чи широко використовують практику франчайзингу в Україні?
8. Що таке малий бізнес і які його переваги і недоліки?
9. Які є види малого підприємництва?
10. Обґрунтуйте значення малого бізнесу в країнах з розвинутою ринковою економікою.
11. Розвиток малого бізнесу в сучасних умовах.
12. Сфера діяльності малих підприємств.
13. Джерела формування фінансових ресурсів підприємства.
14. Кредитування малого бізнесу в Україні.
15. Фінансово-кредитна підтримка малого бізнесу.
16. Планування діяльності та визначення перспективи розвитку малих підприємств.
17. Які особисті вади, що перешкоджають досягненню підприємницького успіху, Ви виділили б у першу чергу?
18. Як Ви розумієте вислів: «Успіх, що приносить шкоду іншим, – це невдача»?
19. Дайте коротку аналітичну оцінку загальові вітчизняних підприємців.

Тема 2. Благодійність та волонтерство.

1. Визначте особливості виникнення волонтерського руху в світі та Україні.
2. Назвіть характеристики поняття про милосердя, благодійність,

меценатство, спонсорство, благодійну діяльність, волонтерську діяльність.

3. Дайте характеристику основних нормативно-законодавчих актів, які регламентують волонтерську діяльність.

4. Перелічіть основні види благодійної діяльності.

5. Охарактеризуйте підходи до планування залучення волонтерів.

6. Проаналізуйте ресурси, необхідні для роботи волонтерської групи.

7. Охарактеризуйте способи залучення волонтерів.

8. Назвіть основні Інструменти здійснення відбору волонтерів.

9. Визначте контроль за діяльністю волонтерів в організації.

10. Обґрунтуйте доцільність проведення політики позитивної взаємодії між працівниками, праця яких оплачується, та волонтерами.

11. Проаналізуйте етапи становлення та розвитку корпоративної соціальної відповідальності.

12. Розкрийте сутність категорії «корпоративне соціальне реагування» (corporate social responsiveness).

13. Чому М. Фрідмен заперечував концепцію корпоративної соціальної відповідальності?

14. У чому полягає цінність моделі Керолла?

15. Які види відповідальності відносяться до внутрішньої та зовнішньої групи? Чи існує між ними зв'язок?

16. Перелічіть етапи впровадження системи КСВ у практику українських підприємств. Дайте їм характеристику.

17. Дайте характеристику моделям соціальної відповідальності. Проведіть їх порівняльний аналіз.

18. Згідно якої моделі, на Вашу думку, розвивається КСВ у Україні?

Тема 3. Правові засади волонтерської діяльності.

1. Що ви розумієте під волонтерською діяльністю?

2. Охарактеризуйте генезу розвитку благодійної діяльності в Україні.

3. Розкрийте сутність ості благодійних організацій України?

4. Нормативно-законодавче забезпечення благодійної діяльності в Україні.

5. Які основні підходи існують до класифікації волонтерських груп?
6. Назвіть соціально-психологічний портрет сучасного українського волонтера.
7. Назвіть основні проблеми організаційного забезпечення діяльності волонтерських груп.
8. Наведіть приклади 3 українських меценатів та 3 українських благодійників.
9. Проаналізуйте діяльність міжнародної благодійної організації в Україні (на вибір: Міжнародна благодійна організація «Український молодіжний Чорнобильський фонд»; Міжнародний благодійний фонд «Варнава»; Міжнародний благодійний фонд «Карітас України»; Міжнародна благодійна організація «Благодійний фонд «SOS Дитяче Містечко»).
10. Проаналізуйте діяльність вітчизняної благодійної організації (на вибір: Благодійний фонд «Український фонд «Благополуччя дітей»; Благодійний фонд «Центр волонтеріату «Добра воля»; Благодійний фонд «Товариство «Приятелі дітей»; Представництво благодійної організації «Надія та житло»).
11. Назвіть основні тенденції переходу від благодійної діяльності до професійної соціальної та соціально-педагогічної роботи в Україні.
12. Проаналізуйте можливі шляхи співробітництва світських (державних та громадських) і релігійних благодійних організацій».

Тема 4. Волонтерська діяльність: особливості зарубіжного і вітчизняного досвіду.

1. Розкрийте досвід створення та зміст діяльності міжнародних волонтерських організацій.
2. Охарактеризуйте волонтерські програми Східної Європи.
3. Охарактеризуйте волонтерські програми Західної Європи.
4. Охарактеризуйте волонтерські програми США.
5. Охарактеризуйте волонтерські Азії.
6. Проаналізуйте напрями діяльності волонтерських груп соціальних служб за кордоном.
7. У чому полягають основні проблеми у сфері організації волонтерської діяльності за кордоном?

8. Проаналізуйте сутність феномену корпоративного волонтерства в світі.

9. Які види діяльності не є благодійними за кордоном?

10. Який рік вважається роком виникнення волонтерського руху в світі?

11. Які саме характерні особливості волонтерської діяльності в 1999 р. були визначені Міжнародною експертною групою з питань волонтерства та соціального розвитку?

12. Які типи волонтерської діяльності були визначені Міжнародною експертною групою з питань волонтерства та соціального розвитку?

13. Якими є принципи діяльності волонтерів всього світу?

14. До появи терміна благодійність в Європі використовували?

15. У чому полягає сутність соціальної відповідальності людини? Яким чином вона проявляється?

16. Розкрийте форми прояву соціальної відповідальності людини

17. З яких структурних елементів складається соціальна відповідальність як соціальний механізм контролю?

Тема 5. Поняття та сутність соціальної відповідальності бізнесу.

1. Що містить в собі поняття «історія розвитку соціальної відповідальності в Україні»?

2. Назвіть внутрішнє і зовнішнє середовище соціальної відповідальності.

3. Наведіть та розкрийте сутність матриці заінтересованих сторін соціальної відповідальності.

4. Чим відрізняються моделі соціальної відповідальності (американська, європейська, японська тощо)?

5. Назвіть можливі загрози та шляхи мінімізації ризиків корпоративної соціальної відповідальності.

6. Охарактеризуйте структурні підрозділи та Комітети компаній у сфері корпоративної соціальної відповідальності.

7. Статус, основні функції, кваліфікація, типові обов'язки, професійні стандарти менеджера з корпоративної соціальної відповідальності в підприємницькій діяльності.

8. Розкрийте сутність міжнародних стандартів прав людини (Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, Конвенція про права дитини).

9. Охарактеризуйте стандарти МОП і принципи Глобального Договору у сфері праці.

10. Наведіть відмінності понять «соціальний діалог» і «соціальна відповідальність».

11. Яким чином соціальна відповідальність держави пов'язана з її функціями?

12. Чи впливає якість державного управління на її соціальну відповідальність? Поясніть свою відповідь на прикладах

13. Назвіть основні складові соціальної відповідальності державної служби та розкрийте їх сутність

14. Яким чином відбувається формування соціальної відповідальності державної служби?

15. Надайте власну інтерпретацію поняттю «соціальна держава».

16. Яке місце соціального захисту у системі соціальної відповідальності держави?

17. У чому проявляється соціальна роль держави?

Тема 6. Поняття «стейкхолдерів» соціальної відповідальності.

1. Коли виникло поняття "стейкхолдер"?

2. Коли недоцільно проводити діалог зі стейкхолдерами?

3. Що таке карта стейкхолдерів?

4. Назвіть основний стандарт, що визначає правила і принципи роботи зі стейкхолдерами?

5. Назвіть основний стандарт, що визначає правила і принципи роботи зі стейкхолдерами?

6. Що передбачає розширений рівень соціальної відповідальності?

7. Що з переліченого не може свідчити про недостатнє поширення практики соціальної відповідальності в Україні?

8. Що передбачає вищий рівень соціальної відповідальності?

9. На який період припадає зародження соціальної відповідальності?

10. Який напрям соціальної відповідальності буде ефективним у період подолання системної кризи?
11. Коли був створений Форум стейкхолдерів на Європейському рівні?
12. Назвіть основну групу внутрішніх стейкхолдерів компанії?
13. У чому проявляється спільність та відмінність понять реальна та потенційна відповідальність?
14. У чому проявляється подвійний характер відповідальності згідно вчення Платона?
15. Дайте визначення соціальній відповідальності.
16. Які ознаки розкривають сутність соціальної відповідальності?
17. Яким чином пов'язані між собою соціальна відповідальність та соціальна безпека?
18. Чому соціальну відповідальність пов'язують із системою сталого розвитку?

Тема 7. Оцінка соціальної відповідальності бізнесу.

1. Особливості соціальної звітності компаній в Україні.
2. За які напрями діяльності компанії звітують у рамках соціальної звітності?
3. Де можуть бути використані дані соціальних звітів компаній?
4. Який режим доступу до звітів соціально відповідальних компаній?
5. Про які напрями розвитку компанії можна зробити висновки, досліджуючи динаміку показників соціальної звітності?
6. Які компанії зобов'язані подавати звіт про прогрес реалізації принципів Глобального Договору?
7. Що входить до складу Звіту зі сталого розвитку?
8. Що входить до складу Звіту про прогрес реалізації принципів Глобального Договору?
9. Що входить до складу Звіту про КСВ діяльність?
10. Що входить до складу Звіту за стандартом AA1000?
11. Що не сприяє досягненню мети інформаційної корпоративної політики?
12. До якої групи належать механізми соціального замовлення,

соціального гранту, тендеру, авторських варіативних програм?

13. Прикладами яких механізмів є громадські слухання, форуми громадян, круглі столи та конференції, координаційні ради, екологічні експертизи, ярмарки соціальних проєктів, телефон довіри, інтерактивне спілкування з регіональними та муніципальними лідерами за допомогою технічних засобів, голосування з питань розвитку міста через ЗМІ?

14. Обмежувальними факторами розвитку соціальної відповідальності бізнесу є?

15. Що є прикладом недержавної некомерційної організації?

16. У якій недержавної некомерційної громадської організації, на вашу думку, найвищий ступінь довіри серед громади?

17. Які якості не можуть бути характерними для територіальної громади?

18. Дайте визначення трудовим практикам як предмету корпоративної соціальної відповідальності?

Тема 8. Соціальне партнерство.

1. Розвиток партнерств з місцевою владою та громадою.

2. Охарактеризуйте співпрацю бізнес-структур з неурядовими організаціями.

3. Що являють собою міжнародний досвід державного регулювання соціальної відповідальності.

4. Наведіть класифікацію культури споживання та його вплив на розвиток соціальної відповідальності.

5. Назвіть напрямки соціальної відповідальності ЗМІ: вплив на поведінкові моделі в суспільстві.

6. Охарактеризуйте проєкт міжнародного стандарту з соціальної відповідальності ISO 26000.

7. Що не входить до переліку суб'єктів інформаційної політики?

8. На що направлена забезпечуюча функція державної інформаційної політики?

9. Для чого призначена корпоративна інформаційна політика?

10. Який показник не використовують для ефективності комунікаційної системи України?

11. Визначте, для чого потрібна державна інформаційна політика?

12. Якого рівня інформаційної політики не існує?
13. Що не можна віднести до принципів формування державної інформаційної політики?
14. На що направлена обслуговуюча функція державної інформаційної політики?
15. На що направлена регулююча функція державної інформаційної політики?
16. Чи може соціальне партнерство введено законом?
17. Хто є регулятором інтересів найманих працівників у сталій системі соціального партнерства?
18. На які сектори поділяють будь-яке демократичне суспільство за формами власності, місією і технологіями роботи?

7. Індивідуально-консультативна робота

Індивідуально-консультативна робота здійснюється за графіком індивідуально-консультативної роботи у формі:

індивідуальних занять, консультацій, перевірки виконання індивідуальних завдань, перевірки, а також захисту завдань, винесених на поточний контроль.

Формами організації індивідуально-консультаційної роботи є:

- а) за засвоєнням теоретичного матеріалу:
консультації: індивідуальні (запитання – відповіді) і групові (розгляд типових прикладів – ситуацій);
- б) за засвоєнням практичного матеріалу:
консультації індивідуальні та групові;
- в) для комплексного оцінювання засвоєння програмного матеріалу;
- г) індивідуальна презентація виконаних робіт.

8. Методи навчання

У процесі викладання дисципліни для активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів передбачено застосування таких навчальних технологій, як: лекції проблемного характеру; робота в малих групах; семінари-дискусії; мозкові атаки; ділова гра; презентації; банки візуального супроводу (табл. 8.1).

**Розподіл форм та методів активізації процесу навчання
за темами навчальної дисципліни**

Теми	Практичне застосування навчальних технологій
1	2
<i>Тема 1.</i> Історія розвитку соціального підприємництва	Міні-лекція з питання «Теорії соціального підприємництва і основи підприємницької діяльності в Україні», мозкова атака з визначення напрямів розвитку теорії підприємств, робота в малих групах, презентація результатів, банки візуального супроводу
<i>Тема 2.</i> Благодійність та волонтерство	Міні-лекція з питання «Об'єктивні умови забезпечення діяльності волонтерських груп. Суб'єктивні умови забезпечення діяльності волонтерських груп», банки візуального супроводу, дискусія.
<i>Тема 3.</i> Правові засади волонтерської діяльності	Лекція проблемного характеру з питання: «Створення вітчизняних всеукраїнських волонтерських організацій. Нормативно-законодавче забезпечення волонтерської діяльності в Україні». Робота в малих групах, презентація результатів, банки візуального супроводу
<i>Тема 4.</i> Волонтерська діяльність: особливості зарубіжного і вітчизняного досвіду	Міні-лекція з питання «Досвід створення та зміст діяльності міжнародних волонтерських організацій», робота в малих групах
<i>Тема 5.</i> Поняття та сутність соціальної відповідальності бізнесу	Міні-лекція з питання «Соціальна відповідальність як стратегія досягнення збалансованого розвитку суспільства і бізнесу» робота в малих групах, презентація результатів, банки візуального супроводу

Закінчення табл. 8.1

1	2
<i>Тема 6.</i> Поняття «стейкхолдерів» соціальної відповідальності	Семінар-дискусія з питання «Діалог із стейкхолдерами як основний принцип КСВ» робота в малих групах, презентація результатів, банки візуального супроводу
<i>Тема 7.</i> Оцінка соціальної відповідальності бізнесу	Лекція проблемного характеру з питання: «Визначення інтересів сторін і суб'єктів соціально-трудових відносин щодо розвитку соціальної відповідальності». Робота в малих групах, презентація результатів, банки візуального супроводу
<i>Тема 8.</i> Соціальне партнерство	Лекція проблемного характеру з питання «Розвиток соціального пратнерства в Україні», робота в малих групах, презентація результатів, банки візуального супроводу

Основні відмінності активних та інтерактивних методів навчання від традиційних визначаються не тільки методикою і технікою викладання, але й високою ефективністю навчального процесу, який виявляється у: високій мотивації студентів; закріпленні теоретичних знань на практиці; підвищенні самосвідомості студентів; формуванні здатності приймати самостійні рішення; формуванні здатності до ухвалення колективних рішень; формуванні здатності до соціальної інтеграції; набуття навичок вирішення конфліктів; розвитку здатності до знаходження компромісів.

У табл. 8.2. подано використання методик активізації процесу навчання.

Таблица 8.2

Використання методик активізації процесу навчання

Теми навчальної дисципліни	Практичне застосування методик	Методики активізації процесу навчання
1	2	3
<i>Тема 1.</i> Історія розвитку соціального підприємництва	Визначення напрямів розвитку соціального підприємництва в Україні	Мозкова атака, робота в малих групах, презентація результатів
<i>Тема 2.</i> Благодійність та волонтерство	Аналіз видів соціального підприємства в сучасних умовах господарювання та волонтерства в Україні	Робота в малих групах, презентація результатів

Закінчення табл. 8.2

1	2	3
<i>Тема 3.</i> Правові засади волонтерської діяльності	Правові аспекти волонтерської та благодійної діяльності в Україні	Робота в малих групах, презентація результатів
<i>Тема 4.</i> Волонтерська діяльність: особливості зарубіжного і вітчизняного досвіду	Розробка моделі забезпечення діяльності волонтерських груп	Семінар-дискусія, робота в малих групах,
<i>Тема 5.</i> Поняття та сутність соціальної відповідальності бізнесу	Технологічне забезпечення діяльності волонтерських груп	Робота в малих групах, презентація результатів
<i>Тема 6.</i> Поняття «стейкхолдерів» соціальної відповідальності	Дослідження та планування діяльності стейкхолдерів в сучасних умовах розвитку України	Робота в малих групах, презентація результатів
<i>Тема 7.</i> Оцінка соціальної відповідальності бізнесу	Розробка волонтерської програми в Україні	Робота в малих групах, презентація результатів
<i>Тема 8.</i> Соціальне партнерство	Обґрунтування стратегічних напрямів розвитку соціального партнерства в Україні на основі аналізу досвіду інших країн	Робота в малих групах, презентація результатів

У табл. 8.2. розкрито сутність: **Лекції проблемного характеру** один із найважливіших елементів проблемного навчання студентів. Вони передбачають поряд з основним лекційним матеріалом встановлення та розгляд кола проблемних питань дискусійного характеру, які недостатньо розроблені в науці та мають актуальне значення для теорії й практики. Лекції проблемного характеру відрізняються поглибленою аргументацією викладеного матеріалу. Вони сприяють формуванню у студентів самостійного творчого мислення, прищеплюють їм пізнавальні навички. Студенти стають учасниками наукового пошуку та вирішення проблемних ситуацій.

Міні-лекції передбачають викладення навчального матеріалу за короткий проміжок часу й характеризуються значною ємністю, складністю

логічних побудов, образів, доказів та узагальнень. Міні-лекції проводяться, як правило, як частина заняття-дослідження. Міні-лекції відрізняються від повноформатних лекцій значно меншою тривалістю. Зазвичай міні-лекції тривають не більше 10 – 15 хвилин, їх використовують для того, щоб стисло повідомити нову інформацію до всіх слухачів. Міні-лекції часто застосовують як частини цілісної теми, яку «бажано викладати повноформатною лекцією, щоб не втомлювати аудиторію. Тоді інформацію надають по черзі кількома окремими сегментами (міні-лекціями), між якими застосовують інші форми й методи навчання.

Семінари-дискусії передбачають обмін думками і поглядами учасників щодо цієї теми, а також розвивають мислення, допомагають формувати погляди та переконання, виробляють уміння формулювати думки й висловлювати їх.

Робота в малих групах дає змогу структурувати практично-семінарські заняття за формою і змістом, створює можливості для участі кожного студента в роботі за темою заняття, забезпечує формування особистісних якостей та досвіду соціального спілкування.

Мозкові атаки – метод вирішення невідкладних завдань, сутність яких полягає в тому, щоб висловити якомога більшу кількість ідей за дуже обмежений проміжок часу, обговорити і здійснити їх селекцію.

Ділова гра – це комплексний методичний прийом навчання, за якого студенти в першу чергу розглядають процес прийняття рішення. Методична мета ділової гри полягає переважно в тренуванні навичок та в експериментуванні з прийняттям рішень і насамперед з їх наслідками, а також у знаходженні стратегій вирішення проблеми.

Презентації – виступи перед аудиторією, що використовуються для подання певних досягнень, результатів роботи групи, звіту про виконання індивідуальних завдань, міні-тренінгів, проектних робіт. Презентації можуть бути як індивідуальні (виступи одного студента), так і колективними (виступи двох та більше студентів).

Банки візуального супроводу сприяють активізації процесу навчання за темами навчальної дисципліни за допомогою наочності.

9. Методи контролю

Система оцінювання сформованих компетентностей (див. табл. 2.1) у студентів ураховує види занять, які згідно з програмою навчальної дисципліни передбачають лекційні, семінарські, практичні заняття, а також виконання самостійної роботи. Оцінювання сформованих компетентностей у студентів здійснюють за накопичувальною 100-бальною системою. Відповідно до Тимчасового положення "Про порядок оцінювання результатів навчання студентів за накопичувальною бально-рейтинговою системою" ХНЕУ ім. С. Кузнеця, контрольні заходи містять:

поточний контроль, що здійснюють протягом семестру під час проведення лекційних, практичних, семінарських занять і оцінюють за сумою набраних балів (максимальна сума – 60 балів; мінімальна сума, що дозволяє студенту скласти іспит, – 35 балів);

модульний контроль, що здійснюють, ураховуючи поточний контроль за відповідний змістовий модуль, він має на меті *інтегроване* оцінювання результатів навчання студента після вивчення матеріалу з логічно завершеної частини дисципліни – змістового модуля;

підсумковий/семестровий контроль, що здійснюють у формі іспиту, відповідно до графіка навчального процесу.

Поточний контроль із цієї навчальної дисципліни здійснюють у таких формах:

- активна робота на лекційних заняттях;
- активна участь у виконанні практичних завдань;
- активна участь у дискусії та презентації матеріалу на семінарських заняттях;
- перевірка есе на задану тематику;
- проведення поточного тестування;
- проведення письмової контрольної роботи.

Модульний контроль із даної навчальної дисципліни здійснюють у формі колоквиуму. **Колоквиум** – це форма перевірки й оцінювання знань студентів у системі освіти у вищих навчальних закладах. Проводять як проміжний міні-екзамен з ініціативи викладача.

Підсумковий/семестровий контроль здійснюють у формі семестрового екзамену. **Семестрові екзамени** – форма оцінювання підсумкового

засвоєння студентами теоретичного та практичного матеріалу з окремої навчальної дисципліни, який проводять як контрольний захід.

Порядок проведення поточного оцінювання знань студентів.

Оцінювання знань студента під час семінарських і практичних занять та виконання індивідуальних завдань здійснюють за накопичувальною 100-бальною системою за такими критеріями: розуміння, ступінь засвоєння теорії та методології проблем, що розглядаються; ступінь засвоєння фактичного матеріалу навчальної дисципліни; ознайомлення з рекомендованою літературою, а також із сучасною літературою з питань, що розглядаються; вміння поєднувати теорію з практикою при розгляді виробничих ситуацій, розв'язанні задач, проведенні розрахунків у процесі виконання індивідуальних завдань та завдань, винесених на розгляд в аудиторії; логіка, структура, стиль викладу матеріалу в письмових роботах і при виступах в аудиторії, вміння обґрунтовувати свою позицію, здійснювати узагальнення інформації та робити висновки; арифметична правильність виконання індивідуального та комплексного розрахункового завдання.

Максимально можливий бал за конкретним завданням ставиться за умови відповідності індивідуального завдання студента або його усної відповіді всім зазначеним критеріям. Відсутність тієї або іншої складової знижує кількість балів. При оцінюванні індивідуальних завдань увага також приділяється якості, самостійності та своєчасності здачі виконаних завдань викладачу, згідно з графіком навчального процесу. Якщо якась із вимог не буде виконана, то бали будуть знижені.

Поточний контроль проводиться 2 рази за семестр. Письмова контрольна робота проводиться 2 рази за семестр та включає практичні завдання різного рівня складності відповідно до тем змістового модуля.

Критерії оцінювання позааудиторної самостійної роботи студентів.

Загальними критеріями, за якими здійснюється оцінювання позааудиторної самостійної роботи студентів, є: глибина і міцність знань, рівень мислення, вміння систематизувати знання за окремими темами, вміння робити обґрунтовані висновки, володіння категорійним апаратом, навички і прийоми виконання практичних завдань, вміння знаходити необхідну інформацію, здійснювати її систематизацію та обробку, самореалізація на практичних та семінарських заняттях.

Критеріями оцінювання есе є: здатність проводити критичну та незалежну оцінку певних проблемних питань; вміння пояснювати альтернативні погляди та наявність власної точки зору, позиції на певне проблемне питання; застосування аналітичних підходів; якість і чіткість викладення міркувань; логіка, структуризація та обґрунтованість висновків щодо конкретної проблеми; самостійність виконання роботи; грамотність подачі матеріалу; використання методів порівняння, узагальнення понять та явищ; оформлення роботи.

Порядок підсумкового контролю з навчальної дисципліни.

Підсумковий контроль знань та компетентностей студентів з навчальної дисципліни здійснюється на підставі проведення заліку. Екзаменаційний білет охоплює програму дисципліни і передбачає визначення рівня знань та ступеня опанування студентами компетентностей (див. табл. 2.1).

Завданням екзамену є перевірка розуміння студентом програмного матеріалу в цілому, логіки та взаємозв'язків між окремими розділами, здатності творчого використання накопичених знань, вміння формулювати своє ставлення до певної проблеми навчальної дисципліни тощо. В умовах реалізації компетентнісного підходу екзамен оцінює рівень засвоєння студентом компетентностей, що передбачені кваліфікаційними вимогами. Кожен екзаменаційний білет складається з теоретичних питань та практичних ситуацій, які передбачають вирішення типових професійних завдань фахівця на робочому місці та дозволяють діагностувати рівень теоретичної підготовки студента і рівень його компетентності з навчальної дисципліни.

Екзаменаційний білет містить тестові завдання, одне стереотипне, одне діагностичне та одне евристичне завдання, які оцінюються відповідно до Тимчасового положення «Про порядок оцінювання результатів навчання студентів за накопичувальною бально-рейтинговою системою» ХНЕУ ім. С. Кузнеця.

Студент, який через поважні причини, підтверджені документально, не мав можливості брати участь у формах поточного контролю, тобто не склав змістовий модуль, має право на його відпрацювання у двотижневий термін після повернення до навчання за розпорядженням декана факультету відповідно до встановленого терміну.

Студент **не може бути допущений** до складання екзамену, якщо

кількість балів, отриманих за результатами перевірки успішності під час поточного та модульного контролю відповідно до змістового модуля впродовж семестру, в сумі не досягла 35 балів. Після екзаменаційної сесії декан факультету видає розпорядження про ліквідацію академічної заборгованості. У встановлений термін студент добирає залікові бали.

Студента слід **вважати атестованим**, якщо сума балів, отриманих за результатами підсумкової/семестрової перевірки успішності, дорівнює або перевищує 60. Мінімально можлива кількість балів за поточний і модульний контроль упродовж семестру – 35 та мінімально можлива кількість балів, набраних на екзамені, – 25.

Результат семестрового екзамену оцінюють в балах (максимальна кількість – 40 балів, мінімальна кількість, що зараховується, – 25 балів) і виставляють у відповідній графі екзаменаційної *«Відомості обліку успішності»*.

Підсумкову оцінку з навчальної дисципліни розраховують з урахуванням балів, отриманих під час екзамену, та балів, отриманих під час поточного контролю за накопичувальною системою. Сумарний результат у балах за семестр становить: *«60 і більше балів – зараховано»*, *«59 і менше балів – не зараховано»* та виставляє в екзаменаційну *«Відомість обліку успішності»* навчальної дисципліни. У випадку отримання менше 60 балів студент обов'язково здає екзамен після закінчення екзаменаційної сесії у встановлений деканом факультету термін, але не пізніше двох тижнів після початку семестру. У разі повторного отримання менше 60 балів декан факультету призначає комісію у складі трьох викладачів на чолі із завідувачем кафедри та визначає термін перескладання заліку, після чого ухвалюються рішення відповідно до чинного законодавства: якщо "зараховано" – студент продовжує навчання за графіком навчального процесу, а якщо «не зараховано», тоді декан факультету пропонує студенту повторно вивчати навчальну дисципліну протягом наступного навчального періоду самостійно.

Зразок екзаменаційного завдання

Форма № Н-5.05

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ІМЕНІ СЕМЕНА КУЗНЕЦЯ

Освітній ступінь «магістр»

Спеціальність: «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність»

Навчальна дисципліна «Соціальне підприємництво»

ЕКЗАМЕНАЦІЙНИЙ БІЛЕТ № 1

Тестові завдання: 20 тестів.

1. Волонтер – це (оберіть одну правильну відповідь):

а) фізична або юридична особа, яка потребує і отримує благодійну допомогу;

б) фізична особа, яка добровільно здійснює благодійну, неприбуткову та вмотивовану діяльність, що має суспільно корисний характер;

в) фізична особа, котра безкорисно підтримує ту діяльність, яка їй особисто цікава.

2. Волонтерський рух – це (оберіть одну або декілька відповідей):

а) комплекс правових, економічних, психологічних, освітніх, медичних, реабілітаційних та інших заходів, спрямованих на окремі соціальні групи чи індивідів, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги, з метою поліпшення або відтворення їх життєдіяльності, соціальної адаптації та повернення до повноцінного життя;

б) це добродійний рух, який ґрунтується на засадах прибуткової діяльності, без заробітної плати, без просування по службі, заради добробуту та процвітання громади і суспільства в цілому;

в) комплекс взаємопов'язаних заходів, направлених на залучення різноманітних ресурсів, необхідних організації для реалізації її місії; подання запитів на отримання коштів на благодійні або суспільно корисні цілі;

д) це громадський рух, який базується на добровільному об'єднанні волонтерів з метою провадження будь-якої соціальної, добровільної, неприбуткової та вмотивованої діяльності, що має суспільно корисний характер;

ж) добровільна діяльність благодійних організацій, що передбачає одержання прибутків від неї;

з) благодійна діяльність, яка здійснюється фізичними особами на

засадах неприбуткової діяльності, без заробітної платні, просування по службі, заради добробуту та процвітання спільнот і суспільства загалом.

3. Соціальне підприємництво – це.....

4. З обраного переліку оберіть найголовнішу характеристику, що відрізняє філан- тропію від благодійності та милосердя (оберіть одну правильну відповідь):

а) вона спрямована на окремих індивідів, а не на великі групи людей та установи, організації;

б) вона спрямована на великі групи людей та установи, організації, а не на окремих індивідів.

5. Характерними особливостями волонтерської діяльності є (оберіть одну або де- кілька відповідей):

а) неприбутковість;

б) прибутковість для організацій, на базі яких працюють волонтери;

в) добровільність;

д) корисність для волонтера;

ж) періодичність;

з) довготривалість.

6. У якому документі визначено принципи діяльності волонтерів всього світу? (оберіть одну правильну відповідь):

а) загальна декларація про волонтерську діяльність;

б) загальна декларація про засади волонтерства;

в) загальна декларація волонтерів.

7. Назвіть основні показники внутрішньої соціальної відповідальності?

8. Виберіть варіант відповіді, який не стосується соціально відповідальних відносин з постачальниками:

а) аналіз діяльності щодо відповідних основних питань організації;

б) покарання працівників, що беруть хабарі;

в) дотримання чітких і гласних принципів закупівель;

д) прагнення оперативно оплачувати рахунки.

9. Виберіть варіант відповіді, який не стосується соціально відповідальних відносин з клієнтами:

а) незмінно висока якість товарів та послуг і за ринковими цінами;

б) довгострокові взаємовідносини і недопущення спекуляцій ринко-

вою кон'юнктурою;

в) перевірка даних та заяв про дотримання принципів та вирішення питань соціальної відповідальності;

д) гласність у взаємовідносинах і надання їм достовірної інформації про товари і послуги.

10. Яку категорію використовують для визначення зацікавленої сторони в концепції менеджменту зацікавлених сторін?

а) гарант;

б) стейкхолдер;

в) емітент;

д) корпорація.

11. Виберіть неіснуючу модель соціальної відповідальності?

а) американська;

б) японська;

в) європейська;

д) перехідна.

12. Який підхід до соціальної відповідальності відображає мінімальну соціальну відповідальність компанії?

а) «Корпоративний альтруїзм»;

б) «Розумний егоїзм»;

в) «Корпоративний егоїзм»;

д) «Розумний альтруїзм».

13. Який з перелічених видів діяльності не відноситься до внутрішньої соціально відповідальної діяльності?

а) підтримка ветеранів праці;

б) управління ланцюгами постачання;

в) екологічний менеджмент;

д) програма мотивації і кар'єрного росту;

ж) етичні стандарти діяльності.

14. Виберіть напрям, який можна віднести до благодійної діяльності:

а) управління впливами на довкілля;

б) діяльність pro bono;

в) соціальне інвестування;

д) етичні стандарти діяльності.

15. Яку мету переслідує організація втілюючи і розвиваючи корпоративну соціальну відповідальність?

- а) збільшення добробуту керівного складу;
- б) покращення рівня довіри працівників до керівництва;
- в) збільшення частки ринку компанії;
- д) отримання субвенцій від держави.

16. Врегульована норма права специфічна система суспільних колективних правових відносин між власниками засобів виробництва (роботодавцями), найманими працівниками, державою в процесі реалізації прав та інтересів у сфері соціально-економічних і трудових питань – це:

- а) соціальне партнерство;
- б) соціальна політика;
- в) колективний договір;
- г) трудовий договір.

17. Ознаками сформованої культури підприємництва є:

а) виконання соціальних функцій, наявність в організації мотивації та інтересу, наявність в організації фінансових коштів на проведення соціальних заходів;

б) інтеграція робочих цінностей в середовище підприємців; виконання соціальних функцій; наявність інноваційної активності.

в) виконання соціальних функцій; наявність діючого механізму; наявність соціальних інвестицій; наявність в організації мотивації і стійкого інтересу.

18. Показники оцінки ефективності соціальної відповідальності:

а) мають бути обов'язково пов'язані з кінцевими показниками бізнесу;

б) повинні враховувати розвиток людського капіталу організації;

в) повинні орієнтуватися на зростання соціальних інвестицій.

19. Яку систему показників соціальної відповідальності виділяють у сфері взаємовідносин з персоналом на основі GRI?

а) показники структури, динаміки, руху, дискримінації персоналу;

б) заробітна плата, колективні договори та соціальна захищеність, участь у профспілках;

в) освіта і розвиток людського ресурсу, охорона праці, управління професійними ризиками;

г) всі відповіді вірні.

20. Основними завданнями «Стратегії сприяння розвитку соціальної відповідальності бізнесу в Україні» є:

а) запровадження єдиних підходів до розуміння соціальної відповідальності бізнесу в Україні всіма групами зацікавлених осіб;

б) сприяння розвитку СББ, розвиток програм ресурсозбереження та енергоефективності;

в) створення передумов для забезпечення прав людини, етичного виховання та освіти членів суспільства;

г) всі відповіді вірні.

Завдання 1 (стереотипне). Соціальні програми компаній в світі, як правило, розглядають за наступними напрямками:

екологічна відповідальність;

відповідальність перед персоналом;

пропаганда здорового способу життя;

розвиток освіти, культури та масових комунікацій;

пропаганда патріотизму, дружби народів, відповідальності громадян перед суспільством;

соціальні програми для місцевої громади.

На прикладі конкретних ситуацій визначити які з напрямів соціальної програми застосовують у зазначених підприємствах:

1. *Активно підтримує розвиток спорту широко znana в світі компанія «Мак-Дональдс».* Тільки у Великобританії на розвиток футболу нею виділено 31,5 млн. доларів. Крім того, вона бере діяльну участь у реалізації програми із запобігання наркоманії, нагромадивши в цьому плані певний досвід у ході соціальної роботи в Гватемалі.

Серед результатів соціально орієнтованої роботи можна назвати "гватемальський" досвід компанії «Мак-Дональдс» щодо підтримки спеціалізованих програм зі зміцнення дружби між дітьми різних національностей, розвитку патріотизму.

2. *Компанія «Самсунг» бере активну участь в реалізації міжнародних освітніх програм з обміну студентами, допомагає здобувати освіту дітям з малозабезпечених сімей.*

У компанії «Самсунг» одним з виявів соціальної відповідальності бі-

знесу є організація робочих місць для інвалідів. Прикладом цього є, зокрема, будівництво компанією спеціалізованого заводу для даної категорії людей.

3. *Впродовж останніх років ПАТ «Дніпропетровський маслоекстракційний завод»* опікується будинком-інтернатом для дітей, інвалідів та знедолених. Щороку товариство виділяє більш як сто тисяч гривень на його утримання. Воно дбає про те, щоб вихованці будинку були забезпечені одягом, продуктами харчування, меблями, побудувало для них басейн, обладнало кімнату психологічного розвантаження. Підтримує товариство й інші інтернати, зокрема Нікопольський, для якого було придбано телевізор, відеомагнітофон, інші цінні подарунки, а також передано частину власної продукції.

Окрім цього, допомогу тільки за минулий рік було надано більш як сімдесяти різним організаціям. Це, зокрема, – Фонд «Чорнобиль», Фонд інвалідів, будинок престарілих у Дніпропетровську, екологічні та медичні організації тощо. Допомогло ПАТ «Дніпропетровський маслоекстракційний завод» і дитячому ансамблю «Калина» (придбання костюмів для юних артистів, фінансування їхньої поїздки до Болгарії), а також особам, що гостро потребують медичної допомоги, коштів на придбання ліків, оплату операцій тощо. Підтримує завод і розвиток спорту, оплачуючи, зокрема, утримання спортсменів під час зборів (30-50 осіб).

Непогано поставлено справу соціального захисту й безпосередніх працівників цього підприємства. Більш як 400 пенсіонерів одержують заводську пенсію. Окрім того, 60% вартості медичної допомоги, що надається працівникам заводу і пенсіонерам, завод бере на себе.

За останні сім років також профінансовано лікування дітей працівників заводу за кордоном. На завершення назовемо й такий напрям соціально орієнтованої роботи підприємства, як спонсорська підтримка обдарованих дітей, причому не лише в Дніпропетровську.

Завдання 2 (діагностичне). У співробітника приватного підприємства (фірма, що займається торгівлею комп'ютерів) захворів близький родич. На лікування потрібна велика сума грошей. Він зміг зібрати тільки половину. Решту суми він попросив у підприємства. Якщо фірма виконає прохання співробітника, то це може призвести до зниження доходів і кон-

курентоспроможності даного підприємства.

Дана ситуація зачіпає інтереси всіх членів підприємства. З одного боку, співробітники фірми, жертвуючи своїми інтересами, вирішать дати необхідну суму робітнику фірми, проявлять милосердне ставлення до близького. З іншого боку, в подальшому це може викликати ряд проблем:

1. У складну ситуацію може потрапити інший співробітник цієї фірми. За принципом справедливого ставлення до кожного члена спільноти необхідно подібну ситуацію вирішувати подібним чином, що не може продовжуватися до безкінечності.

2. Непередбачена ситуація спричинить жертви матеріального характеру, що не обумовлені статутом та може призвести до зниження ефективності управління.

3. Позитивне рішення може призвести до підвищених вимог до співробітника, який потрапив у складну ситуацію.

Умови вирішення даної проблеми:

1. Рішення, прийняте фірмою не повинно залежати від ділових характеристик людини, від його статусу в даній фірмі.

2. Головну увагу слід звертати не на позиції учасників ради, а на аналіз спільних інтересів.

Завдання:

Сформулювати можливі варіанти вирішення проблеми.

Обґрунтуйте відповідь.

Завдання 3 (евристичне). Річний обсяг виробництва по групі підприємств фармацевтичної галузі планується у розміри 860 млн. грн. Виріток продукції на одного працюючого у звітному році склав 6000 грн. У плановому році у результаті здійснення організаційно-технічних заходів буде досягнуто зниження витрат праці на виробництво продукції. Економія чисельності промислово-виробничного персоналу у звітному році за рахунок окремих організаційно-технічних факторів передбачається у таких розмірах, чол.:

Зростання технічного рівня виробництва.....	6240
Поліпшення організації виробництва і праці.....	3120

Завдання 2 (7 балів)

2 бали – за правильне подання та використання методичного апарату (зокрема формул);

3 бали – за арифметичну правильність розрахунку;

1 бал – за наявність і ґрунтовність висновку;

0,5 бала – за наявність пояснень щодо алгоритму розрахунку показників.

0,5 бала – за охайність подання результатів;

Завдання 3 (8 балів)

2 бали – за правильне подання та використання методичного апарату (зокрема формул);

4 бали – за арифметичну правильність розрахунку;

1,5 бали – за наявність і ґрунтовність висновку;

0,5 бала – за наявність пояснень щодо алгоритму розрахунку показників.

10. Розподіл балів, які отримують студенти

Система оцінювання рівня сформованості професійних компетентностей студентів денної форми навчання наведена в табл. 10.1.

Таблиця 10.1

Система оцінювання рівня сформованості професійних компетентностей

Елементи професійних компетентностей	Навчальний тиждень	Години	Методи навчання		ОЦІНКА рівня сформованих компетентностей		
					Форми контролю	Макс. бал	
ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 1. СОЦІАЛЬНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО						30	
Здатність визначати змістовну відмінність від понять «підприємництво» та «соціальне підприємництво»	1	Ауд.	2	Лекція	Тема 1. Історія розвитку соціального підприємництва	Активна робота на лекції	0,5
			2	Практичне заняття	Модерація на тему: "Розвиток соціального підприємництва Харківщини"	Активна участь у дискусії	1
		СРС	5	Підготовка до занять	Пошук, підбір та огляд літературних джерел за заданою тематикою.	Перевірка СРС	1

Продовження табл. 10.1

1	2	3	4	5	6	7	8
	2	СРС	5	Підготовка до занять	Пошук, підбір та огляд літературних джерел за заданою тематикою.	Перевірка СРС	1
Визначати процес управління соціальним підприємництвом та обґрунтовувати тип організаційної структури управління	3	Ауд.	2	Лекція	Тема 2. Благодійність та волонтерство	Активна робота на лекції	0,5
			2	Практичне заняття	Аналіз благодійних груп України	Захист результатів виконання практичних задач	1
		СРС	5	Підготовка до занять	Пошук, підбір та огляд літературних джерел за заданою тематикою. Побудова матриці благодійних груп по регіонам України.	Перевірка СРС	1
	4	СРС	5	Підготовка до занять	Пошук, підбір та огляд літературних джерел за заданою тематикою.	Перевірка СРС	1
Проводити оцінку ефективності волонтерської діяльності	5	Ауд.	2	Лекція	Тема 3. Правові засади волонтерської діяльності	Активна робота на лекції	0,5
			2	Практичне заняття	Побудова карти стратегічних груп. Поточна контрольна робота	Поточна контрольна робота	2,5
		СРС	5	Підготовка до занять	Пошук, підбір та огляд літературних джерел за заданою тематикою.	Перевірка СРС	1
	6	СРС	5	Підготовка до занять	Пошук, підбір та огляд літературних джерел за заданою тематикою.	Перевірка СРС	1
	7	Ауд.	2	Лекція	Тема 4. Волонтерська діяльність: особливості зарубіжного і вітчизняного досвіду	Активна робота на лекції	0,5
			2	Практичне заняття	Оцінка розвитку волонтерста: зарубіжний досвід	Захист результатів виконання задач	1
		СРС	5	Підготовка до занять	Пошук, підбір та огляд літературних джерел за заданою тематикою.	Перевірка СРС	1
	8	СРС	5	Підготовка до занять	Пошук, підбір та огляд літературних джерел за заданою тематикою.	Перевірка СРС	1
	9	Ауд.	4	Лекція	Тема 4. Волонтерська діяльність: особливості зарубіжного і вітчизняного досвіду	Активна робота на лекції	0,5

Продовження табл. 10.1

1	2	3	4	5	6	7	8
			2	Практичне заняття	<i>Колоквіум за змістовний модуль 1</i>	Тести, стереотипне, евристичне, діагностичне завдання	10
		CPC	5	Підготовка до занять	Пошук, підбір та огляд літературних джерел за заданою тематикою. Виконання есе за темою "Результативність волонтерської діяльності".	Перевірка есе	4
ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 2. СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ							30
Проводити оцінку ефективності соціальної відповідальності	10	CPC	5	Підготовка до занять	Пошук, підбір та огляд літературних джерел за заданою тематикою. Аналіз обортного капіталу підприємництва.	Перевірка CPC	1
	11	Ауд.	2	Лекція	Тема 5. Поняття та сутність соціальної відповідальності бізнесу	Активна робота на лекції	0,5
			2	Практичне заняття	Вирішення практичних задач щодо визначення соціальної відповідальності бізнесу	Захист результатів виконання задач	1
		CPC	5	Підготовка до занять	Пошук, підбір та огляд літературних джерел за заданою тематикою.	Перевірка CPC	1
	12	CPC	5	Підготовка до занять	Пошук, підбір та огляд літературних джерел за заданою тематикою.	Перевірка CPC	1
Проводити оцінювання соціального партнерства	13	Ауд.	2	Лекція	Тема 6. Поняття «стейкхолдерів» соціальної відповідальності	Активна робота на лекції	0,5
			2	Практичне заняття	Вирішення практичних завдань щодо визначення ефективності діяльності стейкхолдерів	Захист результатів виконання задач	1
		CPC	5	Підготовка до занять	Пошук, підбір та огляд літературних джерел за заданою тематикою.	Перевірка CPC	1
	14	CPC	5	Підготовка до занять	Пошук, підбір та огляд літературних джерел за заданою тематикою	Перевірка CPC	1

Закінчення табл. 10.1

1	2	3	4	5	6	7	8
	15	Ауд.	2	Лекція	Тема 7. Оцінка соціальної відповідальності бізнесу	Активна робота на лекції	0,5
			2	Практичне заняття	Вирішення практичних завдань щодо оцінки соціальної відповідальності бізнесу	Поточна контрольна робота	4
		СРС	5	Підготовка до занять	Пошук, підбір та огляд літературних джерел за заданою тематикою.	Перевірка СРС	1
	16	Ауд.	2	Практичне заняття	Аналіз внутрішнього і зовнішнього середовища соціальної відповідальності бізнесу	Захист результатів виконання завдань	1
		СРС	5	Підготовка до занять	Підготовка до колоквиуму: вивчення лекційного матеріалу та виконання практичних завдань.	Перевірка СРС	1
	17	Ауд.	2	Лекція	Тема 8. Соціальне партнерство	Активна робота на лекції	0,5
			2	Практичне заняття	Колоквиум за змістовний модуль 2	Тести, стереотипне, евристичне, діагностичне завдання	10
		СРС	5	Підготовка до занять	Пошук, підбір та огляд літературних джерел за заданою тематикою. Виконання есе за темою "Результативність соціального партнерства".	Перевірка есе	4
	Всього годин протягом семестру			Загальна максимальна кількість балів протягом семестру			
	СЕСІЯ	Ауд.	2	Передекзам. конс.	Вирішення практичних завдань на різні теми, що входять до підсумкового контролю	Підсумковий контроль	40
			2	ЕКЗАМЕН	Виконання завдань екзаменаційного білету		
		СРС	25	Підготовка до екзамену	Повторення матеріалів змістовних модулів		
Всього годин протягом семестру			150	Загальна максимальна кількість балів протягом семестру			60,0
ВСЬОГО годин			150	Загальна максимальна кількість балів по дисципліні			100

Розподіл балів у межах тем змістових модулів наведено в табл. 10.2.

Таблиця 10.2

Розподіл балів за темами

Поточне тестування та самостійна робота								Сума	Екзамен
Змістовий модуль 1				Змістовий модуль 2				60	40
T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	T8		
3,5	3,5	5	8	4,5	3,5	7,5	4,5		
Колоквіум				Колоквіум					
10				10					

Примітка. T1, T2 ... T8 – теми змістових модулів.

Максимальну кількість балів, яку може накопичити студент протягом тижня за формами та методами навчання, наведено в табл. 10.3.

Таблиця 10.3

Розподіл балів за тижнями

Теми змістовного модулю			Лекції	Практичні	Перевірка есе	Перевірка СРС	Письмова КР	КОЛОКВІУМ	Сума балів
ЗМ 1	Тема 1	1 тиждень	0,5	1		1			2,5
	Тема 1	2 тиждень				1			1
	Тема 2	3 тиждень	0,5	1		1			2,5
	Тема 2	4 тиждень				1			1
	Тема 3	5 тиждень	0,5			1	2,5		4
	Тема 3	6 тиждень				1			1
	Тема 4	7 тиждень	0,5	1		1			2,5
	Тема 4	8 тиждень				1			1
	Тема 4	9 тиждень	0,5		4			10	14,5

Закінчення табл. 10.3

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
ЗМ 2	Тема 4	10 тиждень				1			1
	Тема 5	11 тиждень	0,5	1		1			2,5
	Тема 5	12 тиждень				1			1
	Тема 6	13 тиждень	0,5	1		1			2,5
	Тема 6	14 тиждень				1			1
	Тема 7	15 тиждень	0,5			1	4		5,5
	Тема 7	16 тиждень		1		1			2
	Тема 8	17 тиждень	0,5		4			10	14,5
Сума балів			4,5	6	8	15	6,5	20	60

Підсумкова оцінка з навчальної дисципліни визначається відповідно до Тимчасового положення «Про порядок оцінювання результатів навчання студентів за накопичувальною бально-рейтинговою системою» ХНЕУ ім. С. Кузнеця (табл. 10.4).

Таблиця 10.4

Шкала оцінювання: національна та ЄКТС

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ЄКТС	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проєкту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
82 – 89	B	добре	
74 – 81	C		
64 – 73	D	задовільно	
60 – 63	E		
35 – 59	FX	незадовільно	не зараховано
1 – 34	F		

Оцінки за цією шкалою заносяться до відомостей обліку успішності, індивідуального навчального плану студента та іншої академічної документації.

11. Рекомендована література

11.1. Основна література

1. Захарчин Г.М. Основи підприємництва: культура, технологія, відповідальність: навчальний посібник з грифом МОН / Г.М.Захарчин, О.В.Юринець.- К.: Знання, 2011. – 254 с.
2. Колот В.М., Рєпіна І.М., Щербина О.В. Підприємництво: організація, ефективність, бізнес-культура: навч. посіб. – Вид. 3-є, без змін / В.М.Колот, І.М.Рєпіна, О.В.Щербина. – К.: КНЕУ, 2010. – 444 с.
3. Лігоненко Л.О. Підприємництво і бізнес-культура: підручник / Л.О. Лігоненко, Г.Л. Піратовський, І.В. Молоштан та ін.; за заг. ред. Л.О.Лігоненко – К.: Київ. нац. торг.- екон. ун-т, 2011. – 508 с.
4. Тирпак І.В. Основи економіки та організації підприємництва: навчальний посібник з грифом МОН / І.В.Тирпак, В.І. Тирпак, С.А. Жуков. – К.: Кондор, 2011. – 284 с.

11.2. Додаткова література

5. Волонтерська служба недержавної організації соціальної сфери. – К. : БТ "Джерело", 2000. – 56 с.
6. Сотула О. В. Соціальне підприємництво як інноваційна модель розвитку економіки/Сотула Е. О.//Ефективна економіка. – 2013. – №4.
7. Слабжанин Н. Ю. Как эффективно работать с добровольцами / Николай Юрьевич Слабжанин. - Новосибирск : Межрегиональный общественный фонд "Сибирский центр поддержки региональных инициатив", 2002. – 98 с.
8. Крапівіна Г.О. Світовий волонтерський рух: стан і статус /Г. А. Крапівіна / Вісник економічної науки України: [Текст]: Науковий журнал: Академія економічних наук України, Інститут економіки промисловості НАН України. — Донецьк: Вид. "Юго-Восток, Лтд", 2012.— № 1 (21). — 240 с. — с. 73—76.
9. Кіреєва О. Б. Соціальне підприємництво як інструмент державної соціальної політики/Кіреєва О. Б. – К., 2010, с.13.
10. Лях Т. Л. Методика організації волонтерських груп : навч. посіб. / Т.Л. Лях. - К. : Київськ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2010. - 160 с.

11. Наумова М. Сутність соціального підприємництва та його роль у соціально-економічному розвитку суспільства/Наумова М.//Україна: аспекти праці. Соціальна політика №4. – 2014, с.34–39.

12. Березняк І. І. Зарубіжний досвід та вітчизняні реалії становлення соціального підприємництва/Березняк І. І.//Економіка та управління галузями та підприємствами. Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2014. – Випуск 25. – С. 31–36.

13. Економіка підприємства: підручник / [М. Г. Грещак, В. М. Колот, А. П. Наливайко та ін.; за заг. ред. С. Ф. Покропивного ; М-во освіти і науки України, Держ. вищ. навч. заклад «Київський нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана». – вид. 4-те, без змін. – К. : КНЕУ, 2008. – 528 с.

14. Іванілов О. С. Економіка підприємства: підручник [для студ. вищ. навч. закл.] / О. С. Іванілов. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 728 с.

11.3. Інформаційні ресурси

15. Український форум благодійників [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://ufb.org.ua/sektor-blagodijnosti/filantropija-u-sviti/trendi/trend-2.htm>.

16. Указ Президента України "Про Стратегію державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні та першочергові заходи щодо її реалізації" від 24 березня 2012 року № 212/2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/14621.html>.

17. [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://www.ukrstat.gov.ua/>

18. Волонтерская деятельность – европейские практики регулирования [Електронний ресурс]. –Режим доступу: <http://www.ecnl.org/>

19. Благотворительный фонд "Помогаем" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pomogaem.com.ua/1273-volonter-na-perepute.html>

20. Всеукраїнський громадський центр "Волонтер" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.volunteer.kiev.ua>

21. Юридично-соціальний портал [Електронний ресурс]. –Режим доступу: <http://www.pilga.in.ua/node/18>.

21. Податковий Кодекс України від 02.12.2010р. № 2755-VI / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2755-17>

22. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку: [Електронний ресурс] . – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1046.172.0>

23. Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні: Закон України: Прийнятий ВР України 12.01.2012. Пропозиції Президента України до проекту закону України 31.01.2012.

24. Про стан та перспективи розвитку підприємництва в Україні: національна доповідь//Державний комітет України з питань регуляторної політики та підприємництва. - Київ. - 2009. - 180 с.

26. Про стан та перспективи розвитку підприємництва в Україні: національна доповідь//Державний комітет України з питань регуляторної політики та підприємництва. - Київ. - 2010. - 240 с.

Додатки

Додаток А
Таблиця А.1

Структура складових професійних компетентностей з навчальної дисципліни "Соціальне підприємництво" за Національною рамкою кваліфікацій України

Складові компетентності, яка формується в рамках теми	Мінімальний досвід	Знання	Уміння	Комунікації	Автономність і відповідальність
1	2	3	4	5	6
Тема 1. Теорії підприємств і основи підприємництва					
Визначати основи соціального підприємництва та його особливості	Сутність понять «підприємництво», «соціальне підприємництво»	Основ ведення соціальної підприємницької діяльності в Україні	Обґрунтовувати доцільність створення соціального підприємства	Доносити інформацію та власного досвіду щодо впливу чинників зовнішнього та внутрішнього середовищ на соціальну підприємницьку діяльність	Самостійність прийняття рішень щодо вибору організаційно-правової форми діяльності соціального підприємства
Тема 2. Благодійність та волонтерство					
Визначення базових понять: "волонтерство", "благодійність"	Сутність понять «благодійність», «волонтерство», «міценатство»	Загальні та специфічні характеристики волонтерської діяльності на сучасному етапі розвитку держави	Розробляти пам'ятки для персоналу організації щодо умов забезпечення діяльності волонтерських груп	Доносити інформацію та власного досвіду щодо впливу чинників зовнішнього та внутрішнього середовищ на вибір виду волонтерської діяльності	Самостійність прийняття рішень щодо вибору виду волонтерської діяльності з урахуванням чинників впливу зовнішнього середовища

Продовження додатка А

Продовження табл. А.1

1	2	3	4	5	6
Тема 3. Правові засади волонтерської діяльності					
Здійснювати аналіз нормативно-законодавче забезпечення волонтерської діяльності в Україні	Нормативно-законодавче забезпечення волонтерської діяльності в Україні	Досвід зарубіжних країн у плануванні та залученні волонтерів на основі внутрішньоорганізаційного та проектного підходів	Здатність розробляти політику позитивної взаємодії між працівниками, пра- ця яких оплачується, та волонтера	Презентувати моделі забезпечення діяльності волонтерських груп	Приймати рішення у складних і непередбачуваних умовах
Тема 4. Волонтерська діяльність: особливості зарубіжного і вітчизняного досвіду					
Визначати передумови виникнення волонтерства в Україні та за кордоном	Сутність понять «волонтерські групи», «керівництво волонтерськими групами»	Досвід створення та зміст діяльності міжнародних волонтерських організацій: Волонтерські програми Схід Волонтерські програми Західної Європи ної Європи; Волонтерські програми США; Волонтерські програми Азії.	Здійснювати оцінку діяльності волонтерів і заходів, пов'язаних з їхньою діяльністю. Розробляти кампанії із залучення волонтерів	Презентувати етапи проведення волонтерської програми, а також скласти описання роботи, яку будуть виконувати волонтери	Самостійність прийняття рішень щодо відбору волонтерів через анкетування, інтерв'ю, спостереження, тестування, перевірку особистих даних
Тема 5. Поняття та сутність соціальної відповідальності бізнесу					
Визначати складові розвитку соціальної відповідальності в підприємстві	Сутність понять «соціальна відповідальність», «корпоративна соціальна відповідальність»	Особливості соціальної відповідальності різних суб'єктів суспільного розвитку	Здатність ідентифікувати, аналізувати і ранжувати очікування заінтересованих сторін організації з позицій концепції соціальної відповідальності	Презентувати результати аналізу та оцінюванні соціальної відповідальності бізнесу	Самостійність прийняття рішень щодо удосконалення програм соціальної відповідальності

Продовження додатка А

Продовження табл. А.1

1	2	3	4	5	6
Тема 6. Поняття «стейкхолдерів» соціальної відповідальності					
Визначати очікування заінтересованих сторін і будувати взаємодію з ними	Сутність поняття «стейкхолдери», види стейкхолдерів	Знання організаційних та нормативних умов розвитку соціальної відповідальності	Ідентифікувати, аналізувати і ранжувати очікування заінтересованих сторін організації, будувати матрицю стейкхолдерів	Ефективно формувати комунікації з персоналом та стейкхолдерами стосовно економічного впливу на підприємницьку діяльність	Приймати ефективні управлінські рішення щодо позитивного економічного і соціального впливу підприємництва на суспільство в цілому
Тема 7. Оцінка соціальної відповідальності бізнесу					
Проводити оцінку ефективності використання соціальних інвестицій та результативність корпоративних соціальних програм	Сутність понять «соціальна відповідальність бізнесу»	Знання індикаторів оцінювання соціальної відповідальності бізнесу	Здійснювати оцінку та аналіз корпоративної соціальної відповідальності, узагальнювати матеріали аналізу для формування пропозицій щодо її удосконалення	Ефективного формування соціального діалогу для забезпечення соціально відповідальної поведінки	Автономність під час проведення оцінювання ефективності використання соціальних інвестицій та результативність корпоративних соціальних програм

Продовження додатка А

Продовження табл. А.1

1	2	3	4	5	6
Тема 8. Соціальне партнерство					
Визначати сутність, види, категорії, еволюцію, концепції, моделі та рівні соціального партнерства	Сутність поняття «соціальне партнерство»	Здатність оцінювати результативність соціального партнерства	Здатність формувати відносини підприємництва із зовнішніми організаціями на засадах корпоративної соціальної відповідальності	Посилювати соціальну відповідальність суб'єктів розвитку через соціальне партнерство	Відповідальність за підвищення обізнаності щодо соціальної відповідальності серед різних груп заінтересованих осіб

Зміст

Вступ	3
1. Опис навчальної дисципліни.....	4
2. Мета та завдання навчальної дисципліни.....	5
3. Програма навчальної дисципліни	8
4. Структура навчальної дисципліни	17
5. Теми практичних занять	20
5.1. Приклади типових практичних завдань за темами.....	22
6. Самостійна робота	25
6.1. Контрольні запитання для самодіагностики	28
7. Індивідуально-консультативна робота	38
8. Методи навчання	39
9. Методи контролю.....	44
10. Розподіл балів, які отримують студенти.....	50
11. Рекомендована література	57
11.1. Основна.....	57
11.2. Додаткова.....	57
11.3. Інформаційні ресурси	58
Додатки	59

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

СОЦІАЛЬНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО

**Робоча програма
для студентів спеціальності
076 "Підприємництво, торгівля та біржова діяльність"
другого (магістерського) рівня**

Самостійне електронне текстове мережне видання

Укладач **Матвієнко-Біляєва** Галина Леонідівна

Відповідальний за видання *І.В Гонтарева*

Редактор

Коректор

План 2017 р. Поз. № 88 ЕВ. Обсяг 64 с.

Видавець і виготовлювач – ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 61166, м. Харків, просп. Науки, 9-А

*Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
ДК № 4853 від 20.02.2015 р.*